

Performance of Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) from the View of Rules of Islamic Law and International Humanitarian law

Received: 08/08/2017; Accepted: 13/11/2017

Karen Rouhani¹
Farid Soltangheys²

Abstract

After the invasion of Coalition forces into Iraq and Afghanistan, armed groups based on religious beliefs emerged and expanded in both countries. Although the general structure and manifest of these groups were rooted in Al Qaeda thoughts, performance and viewpoint of each of these groups in some issues were different from their other like-minded ones. However, the common aspect of these groups is having an ideological thinking and reference to foundations of Islam and Sunni religion in their acts. Nonetheless, with the emergence of ISIS and its inhumane and terrific acts in Iraq and Syria both during the conflicts and after the domination on cities and villages numerous questions have been raised by observers and critics in this regard. In the present article, these conducts are investigated under the view of International Humanitarian Law and rules and decrees of Islamic International Law (Siyar) and the difference of this group with the rules of International Law and Islamic Law is discussed.

Key words: ISIS, International Humanitarian Law, Islamic Law, Siyar.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹ Assistant Professor, Department of Law, Islamic Azad University, Branch of Qaem Shahr.

² Ph. D. Candidate in Public International Law, Islamic Azad University, Central Branch of Tehran & University Lecturer; (Corresponding Author); Email: Farid.Soltangheys@outlook.com

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

عملکرد داعش از دیدگاه قواعد حقوق اسلامی و حقوق بین‌الملل بشردوستانه

تاریخ دریافت ۹۶/۰۳/۱۷ - تاریخ پذیرش ۹۶/۰۸/۲۲

کارن روحانی^۱

فرید سلطان‌قیس^۲

چکیده

پس از حمله نیروهای ائتلاف به افغانستان و عراق، گروه‌های مسلح مبتنی بر عقاید و باورهای مذهبی در هر دو کشور ظهور و گسترش یافت. اگرچه ساختار کلی و مانیفست این گروه‌ها منبعث از تفکرات گروه القاعده بود، اما عملکرد و دیدگاه هرکدام از گروه‌ها، در پاره‌ای از مسائل، متفاوت از سایر همفکرانشان بروز می‌کرد. اما وجه اشتراک تمامی این گروه‌ها، داشتن افکار ایدئولوژیک و استناد به مبانی دین اسلام و مذهب اهل سنت در اقداماتشان می‌باشد. با این حال، با ظهور داعش و اقدامات و عملکرد غیرانسانی و هولناک آن در سوریه و عراق، هم در هنگام بروز درگیری‌ها و هم پس از سیطره بر شهرها و روستاها سؤالات بی‌شماری در ذهن ناظران و منتقدین مطرح شده است. در این نوشتار این رفتارها از دیدگاه حقوق بشردوستانه بین‌المللی و احکام و قواعد حقوق اسلامی بین‌المللی (السییر) بررسی شده و تفاوت عملکرد این گروه با قواعد حقوق بین‌الملل و حقوق اسلام مورد بحث قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: داعش، حقوق بین‌الملل بشر دوستانه، حقوق اسلامی، السیر.

^۱ استادیار گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قائم شهر.

^۲ دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی؛ مدرس دانشگاه (نویسنده

مقدمه

پس از حمله نیروهای ائتلاف به افغانستان و عراق، گروه‌های مسلح مبتنی بر عقاید و باورهای مذهبی در هر دو کشور ظهور و گسترش یافت. اگرچه ساختار کلی و مانیفست این گروه‌ها منبعث از تفکرات گروه القاعده بود اما عملکرد و دیدگاه هر کدام از گروه‌ها، در پاره‌ای از مسائل متفاوت از سایر همفکرانشان بود. وجه اشتراک تمامی این گروه‌ها، داشتن افکار ایدئولوژیک و استناد به مبانی دین اسلام و مذهب اهل سنت در اقداماتشان بود. پس از شدت گرفتن ناآرامی‌های سوریه و حوادث پس از آن در سال ۲۰۱۴ و به دنبال کشته شدن رهبر سابق القاعده، اسامه بن لادن و تضعیف این گروه، خاورمیانه شاهد ظهور و قدرت گرفتن مجموعه‌ی جدیدی شد که در اعمال و عملکردشان، متفاوت‌تر از سایرین ظاهر می‌شدند. این گروه که خود را دولت اسلامی در عراق و شام می‌نامید، با سرعت باورنکردنی بسیاری از شهرهای سوریه و عراق از جمله شهر موصل عراق را ظرف چند روز به تصرف خود درآورده و هدف نهایی خود را سیطره بر تمامی کشورهای اسلامی و ایجاد حکومت یکپارچه اسلامی اعلام کرد. متعاقب این مساله بسیاری از گروه‌های مسلح که سابق بر این در بیعت با القاعده بودند، با رهبر جدید این گروه ابوبکر البغدادی بیعت نمودند. اقدامات و عملکرد غیرانسانی و هولناک داعش در سوریه و عراق، هم در هنگام بروز درگیری‌ها و هم پس از سیطره بر شهرها و روستاها سؤالات بی شماری را در ذهن ناظران و منتقدین مطرح نموده است؛ از جمله این که مناسبات مابین حقوق بین الملل و اقدامات داعش چیست؟ و عملکرد این گروه چه ارتباطی با مفاهیم حقوق اسلامی بین المللی (السير) دارد؟ این نوشته، به مقایسه اقدامات داعش از دیدگاه حقوق اسلامی بین المللی (السير) و قواعد حقوق بین

الملل بشردوستانه پرداخته و ضمن بررسی آن، وجوه اختلاف و تشابه اقدامات این گروه با قواعد هر دو نظام حقوقی را نمایان خواهد نمود.

۱. دولت اسلامی عراق و شام (داعش)

برای پرهیز از اطاله کلام، از بیان تاریخچه و ایدئولوژی فکری این گروه، امتناع نموده و فقط به بیان ماهیت حقوقی داعش در پرتو حقوق بین الملل پرداخته خواهد شد.

۱-۱. ماهیت داعش

یکی از مسائل حقوقی مهمی که پس از پیدایش داعش بوجود آمده است، ماهیت این گروه از نظر دولت تلقی شدن آن از دیدگاه حقوق بین الملل است. در این قسمت ابتدا به نظریه دولت بودن داعش اشاره می شود و در ادامه نظام حقوقی حاکم بر داعش و اقدامات آن، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۱-۱-۱. ماهیت فکری و ایدئولوژیکی داعش

گروه داعش خود را دنباله رو ابن تیمیه می داند. ابن تیمیه پدر معنوی همه گروه های تند روی جهادی است. او با اندیشه و عقل بکلی مخالف است مگر اینکه آن فکر و اندیشه در راستای تأیید نقل و احادیث باشد. او هرگونه تعامل با کفار و مشرکین را حرام و حتی تفکرات اسلامی شیعیان را نیز مردود و آنها را کافر می داند. (مظاهری: ۱۳۹۳)

داعش بخاطر تفسیر و قرائت خشن وهابیت از اسلام و خشونت وحشیانه اش برضد شیعه و مسیحیان معروف است و به قدری تندرو و سخت گیر است که با دیگر گروه های اسلام گرای سلفی از جمله جبهه النصره شاخه رسمی القاعده در سوریه نیز درگیر جنگ شده و در فوریه ۲۰۱۴ ایمن الظواهری، رهبر القاعده به طور رسمی هر گونه انتساب این گروه به القاعده را رد کرده است. این گروه هدف خود را استقرار حکومت اسلامی و جاری کردن احکام شرع در عراق و منطقه شام - شامل سوریه - و آزاد سازی عراق از حکومت تحت تسلط شیعیان اعلام کرده است. (مظاهری: ۱۳۹۳)

۲-۱-۱. ماهیت حقوقی داعش

ماهیت داعش از دیدگاه حقوق بین الملل و از لحاظ دولت تلقی شدن آن محل مناقشه و اختلاف بوده است. سرزمین‌های تحت حکومت داعش از نظر وسعت جغرافیایی تقریباً وسیع بوده و شهرهای مهمی از دو کشور سوریه و عراق را شامل می‌شود؛ بنابراین مساله ای که مطرح می‌شود این است که فارغ از مشروعیت یا عدم مشروعیت داعش، آیا می‌توان آنرا یک دولت دانست یا خیر؟

در حقوق بین الملل و مستفاد از کنوانسیون ۱۹۳۳ مونته ویدئو راجع به حقوق و تکالیف دولتها، ایجاد یک کشور منوط به احراز سه شرط می‌باشد: سرزمین معین، حاکمیت و حکومت و جمعیت دائمی. (موسی زاده، ۱۳۹۱: ۳۵) اگرچه مطابق با تحلیل‌های موجود، دولت تلقی شدن داعش از منظر داشتن سرزمین معین و جمعیت قابل قبول و منطقی به نظر می‌رسد اما در تحلیل دو مؤلفه حاکمیت و حکومت، دولت تلقی نمودن داعش محلی از اعراب نخواهد داشت. چرا که به نظر برخی اولاً لزوم مشروعیت داشتن دولت به وجود آمده از یک سو و اهلیت برقراری روابط با سایر دولتها (حاکمیت) از سوی دیگر، از شروط اساسی تشکیل یک دولت به شمار می‌رود. (موسی زاده، ۱۳۹۱: ۴۳) داعش نه از نظر بین المللی دارای مشروعیت است و نه خود خواستار برقراری روابط با سایر دولتها؛ چرا که کنترل سرزمین‌های تحت سیطره داعش با استناد به قطعنامه‌های شورای امنیت^۱ نامشروع و غیرقانونی است. (زمانی، ۱۳۹۴: ۱۳۱) از طرف دیگر اگرچه در حقوق بین الملل شناسایی^۲ حکومت جدید جنبه اعلامی داشته و ماهیت تأسیسی خود را از دست داده است اما حتی با لحاظ اعلامی بودن شناسایی یک حکومت در حقوق بین الملل نیز، داعش از این امتیاز بی بهره بوده و از بدو اعلام خلافت - برخلاف امارت اسلامی افغانستان (حکومت طالبان) که علی رغم نامشروع بودن، توسط سه کشور عربستان سعودی، امارات متحده عربی و پاکستان به رسمیت شناخته شد^۳ (Jonte van Essen, 2012:37) - حتی یک کشور خارجی نیز اقدام به شناسایی

^۱ -UNSC/RES/2254, UNSC/RES/2249, UNSC/RES/2199, UNSC/RES/2170, UNSC/RES/2178

^۲ -Recognition

^۳ -Jonte van Essen, De Facto Regimes in International Law, Merkourios - International and European Security Law -2012 – Volume 28/Issue 74, Article, pp. 31-49.

آن به عنوان یک دولت در عرصه بین المللی ننموده است. از طرف دیگر با صدور قطعنامه‌های متعدد شورای امنیت از جمله ۲۱۷۸، ۲۱۷۰، ۲۱۶۱ (۲۰۱۴) و ۲۱۹۹ (۲۰۱۵) اقدامات تروریستی این گروه به همراه سایر گروه‌های درگیر در عراق و سوریه به شدت محکوم شده و جامعه جهانی را برای مقابله با این گروه‌ها فراخوانده است. در این قطعنامه‌ها شورای امنیت به وحدت و یکپارچگی سرزمینی عراق و سوریه نیز تاکید نموده است که این امر عدم مشروعیت بین المللی داعش و عدم برخورداری آن از موجودیت حقوقی مستقل به عنوان یک دولت مجزا از سوریه و عراق می‌باشد. (زمانی، ۱۳۹۴: ۱۲۸)

۱-۳. مقررات مرتبط با فعالیت‌های غیر منطبق با حقوق بین الملل توسط داعش

اگرچه در جامعه بین المللی داعش به عنوان یک دولت مستقل دارای شخصیت حقوقی شناخته نشده است، اما این به معنای نبود مسئولیت یا عدم شمول قواعد و مقررات حقوق بین الملل نسبت به این گروه نمی‌باشد. احکام و قواعد حقوق بین الملل در زمینه مخاصمات مسلحانه، حقوق بشردوستانه بین المللی، حقوق کیفری بین المللی، مرتبط با فعالیت‌ها و عملکرد این گروه می‌تواند لحاظ گردد. اگرچه مساله داعش در ابتدا یک مخاصمه مسلحانه غیربین المللی بود، اما با ورود نیروهای خارجی و گسترش فعالیت‌های این گروه به خارج از مرزهای سوریه، می‌توان گفت مخاصمه بین المللی شده است.

۳-۱-۱-۱. حقوق مخاصمات مسلحانه و حقوق بین الملل بشردوستانه

با عنایت به اینکه درگیری‌های داعش به صورت مسلحانه انجام گرفته است، بی‌شک قواعد حقوق مخاصمات مسلحانه یا حقوق جنگ، چه در حوزه حقوق عام و چه حقوق خاص، بر اقدامات آن مترتب خواهد بود. در حوزه قواعد عام، کنوانسیون‌های چهارگانه ۱۹۴۹ ژنو و پروتکل‌های الحاقی آن خصوصاً پروتکل دوم الحاقی، مقررات ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ لاهه، مجری است. علاوه بر معاهدات منعقد، حقوق بین الملل بشردوستانه عرفی نیز بخش مهمی از قواعد مترتب بر عملکرد داعش را تحت سلطه خود قرار داده است. مبنای بررسی عملکرد داعش در حوزه حقوق بین الملل بشردوستانه موارد اشاره شده در فوق می‌باشد. علاوه بر این با فرض غیربین المللی بودن مخاصمه، ماده (۳) مشترک کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو نیز قابلیت اعمال خواهد داشت. (ضیایی: ۱۳۹۱: ۱۴۵) همچنین قواعد و مقررات

مربوط به حفاظت از میراث فرهنگی علی الخصوص کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه و پروتکل الحاقی آن در زمینه حفاظت از اموال فرهنگی در زمان جنگ نیز، داخل در بحث خواهد بود. حقوق مخاصمات مسلحانه در ارتباط با استفاده از سلاح ها در مخاصمات مسلحانه دو حالت وجود دارد، یا منع صریح، اعم از معاهده ای یا عرفی وجود ندارد و یا استفاده از آنها به موجب معاهده خاص ممنوع یا محدود شده است. سلاح هایی که بموجب حالت نخست ممنوع نیستند باید به اصول و قواعد اساسی حقوق بین الملل بشردوستانه مراجعه نمود. این اصول و قواعد بیانگر آن معیارهای کلی هستند که طرف های هر مخاصمه باید هنگام تصمیم گیری راجع به اینکه آیا استفاده از یک سلاح یا ابزار جنگی خاص مجاز است یا نه، آن ها را در نظر بگیرند اما به طور کلی، مطابق ماده (۳۵) پروتکل اول الحاقی، طرف های مخاصمه مسلحانه حق محدودی برای انتخاب روش ها و مسائل جنگی دارند. (ممتاز و شایگان: ۱۳۹۳: ۱۰۲)

۲. عملکرد گروه دولت اسلامی در عراق و سوریه

در این قسمت به طور مجزی عملکرد داعش در عراق و سوریه در خلال درگیری ها و از جنبه اعمال جنگی از قبیل استفاده از تسلیحات غیرمتعارف (سلاح های شیمیایی)، هدف گیری مکان های غیرنظامی، رفتار با رزمندگان؛ رفتار با اسرای جنگی، رفتار با زنان و کودکان، گروگان گیری و برده سازی (استرقاق) و انهدام و تخریب اماکن تاریخی و مذهبی از منظر قواعد حقوق بین الملل و قواعد حقوق اسلامی و به صورت توأمان مورد بررسی و بحث قرار خواهد گرفت.

۲-۱. اعمال جنگی

اعمال جنگی شامل همه اقدامات نیروهای یک طرف مخاصمه است که با استفاده از ابزارهای قدرت نظامی، علیه طرف دیگر در مخاصمه مسلحانه بین المللی به کار گرفته می شود. این اعمال اقدامات جنگی طراحی شده برای شکست و نابودی نیروهای مسلح مخالف و سایر اهداف نظامی را در برمیگیرد. (دیترفلک، ۱۳۹۲: ۸۲) با توجه به تعریف ارائه شده، کلیه اقدامات نیروهای یک طرف مخاصمه، چه اقدامات مشروع و قانونی و چه غیر

مشروع و غير قانونی در حوزه اعمال جنگی طبقه بندی شده و مورد مطالعه قرار می گیرد. توصیف یک اقدام جنگی، قانونی بودن یا نبودن آن عمل را تعیین نمی کند. مشروعیت چنین اقدامی و شیوه اعمال زور باید مطابق با حقوق بشردوستانه باشد. (دیترفلک، ۱۳۹۲: ۸۳) در این قسمت اعمال جنگی داعش در سه حوزه تسلیحات غیرمتعارف، هدف گیری مکان های غیرنظامی، رفتار با رزمندگان مورد بررسی قرار می گیرد.

۲-۱-۱. تسلیحات غیر متعارف

مصادق تسلیحات غیر متعارف در این قسمت، استفاده از سلاح های شیمیایی و گازهای ممنوعه می باشد. طبق اخبار منتشر شده، گروه دولت اسلامی، به دفعات در عراق و سوریه علیه نظامیان در حال مبارزه با این گروه و غیر نظامیان از گازهای ممنوعه و سلاح های شیمیایی استفاده نموده است.

در مورخ ۱۶ فوریه ۲۰۱۶، اخباری مبنی بر مثبت بودن آزمایشات استفاده داعش از سلاح های شیمیایی در عراق و بر ضد کردها منتشر گردید. پیش از آن نیز گزارشی مبنی بر استفاده از گاز کلر در تکریت به منظور جلوگیری از پیشروی نیروهای عراقی منتشر شده بود. (A/HRC/25/65) ارشد الصالحاوی رئیس کمیسیون حقوق بشر در مجلس عراق، روز جمعه از شهادت دختر بچه ای به نام فاطمه از ساکنان شهر تازه خبر داد. فاطمه، در موشک باران شیمیایی داعش با گازهای خردل و کلر بر منطقه تازه، جان باخت. (A/HRC/71/53/Add.1) کمیساریای عالی حقوق بشر، از مسموم شدن ۴۰۹ نفر از مردم تازه، بر اثر استنشاق گازهای خردل و کلر که بوسیله داعش مورد استفاده قرار گرفته است، خبر داد. (A/HRC/27/60)

به هر ترتیب طبق حقوق بین الملل استفاده از سلاح های شیمیایی و گازهای خفه کننده در مخاصمات مسلحانه ممنوع شده است. استفاده از گازهای سمی، خفه کننده ها و دیگر گازها و کاربرد انواع مایعات، مواد مشابه یا ادوات و ابزارهای شبیه به آنها در جنگ ممنوع است.

این ممنوعیت در اعلامیه ۱۸۶۸ سن پترزبورگ، اعلامیه های شماره ۲ و شماره ۴ کنفرانس ۱۸۹۹ لاهه، معاهدات صلح پاریس مورخ ۱۹۱۹-۱۹۲۰ و بالاخص در مهم ترین سند بین

المللی در زمینه منع استعمال سلاح‌های شیمیایی یعنی پروتکل ۱۹۲۵ ژنو مورد تصریح و تاکید قرار گرفته شده است.^۱ (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۳: ۱۶۸) کنوانسیون ۱۹۹۳ ممنوعیت سلاح‌های شیمیایی مهم‌ترین معاهده بین‌المللی منع تولید، انباشت و استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی و جنگ‌افزارهای شیمیایی است که تاکنون در خصوص ممنوعیت بکارگیری سلاح‌های شیمیایی در جنگ به تصویب رسیده است. سازمان منع سلاح‌های شیمیایی^۱ به عنوان نهاد ناظر اجرای این کنوانسیون انجام وظیفه می‌نماید (تقی زاده انصاری و دیگران: ۱۳۹۳: ۶۷۸) همچنین کنوانسیون قانون کنوانسیون منع تکمیل و توسعه و تولید و ذخیره سلاح‌های باکتریولوژیک (بیولوژیک) و سمی و انهدام سلاح‌های مذکور، معاهده ای بین‌المللی در زمینه ممنوعیت کاربرد و ذخیره‌سازی سلاح‌های بیولوژیکی (میکروبی) به تصویب دولتها رسیده است. (تولایی: ۱۳۷۷: ۹۵)

ممنوعیت استفاده از گازهای سمی که هم اکنون تبلور یک قاعده حقوق عرفی است، نه فقط بر استفاده آنها علیه رزمندگان دشمن اعمال می‌شود بلکه به ممنوعیت آلوده کردن تجهیزات ارائه کننده آب و مواد غذایی نیز گسترش می‌یابد. (دیترفلک، ۱۳۹۲: ۸۳) در حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی نیز به ممنوعیت استفاده از سلاح‌های غیرمتعارف اشاره شده است. قاعده ۷۴ کمیته بین‌المللی صلیب سرخ بیان می‌دارد که استفاده از سلاح‌های شیمیایی ممنوع است. (هنکرز و دیگران، ۱۳۹۱: ۳۹۵) ممنوعیت استفاده از سلاح‌های شیمیایی هم در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و هم در درگیری‌های مسلحانه غیربین‌المللی کاربرد دارد.^۲ (هنکرز و دیگران، ۱۳۹۱: ۳۹۸)

اگرچه سابقه استفاده از سلاح‌های شیمیایی به سده‌های اخیر می‌رسد اما در روایات اسلامی و در سیره نبوی، به ممنوعیت استعمال سم و استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی در خلال جنگ‌ها اشاره شده است. برای مثال در حدیثی از امیر المومنین (ع) نقل شده است که پیامبر اکرم از آلودگی کردن شهرهای مشرکان با سم نهی فرموده‌اند. (نوری، بی تا: ۴۱) طبق نظرات فقها نیز استفاده از سم برای مقابله با دشمن جایز شناخته نشده است. شیخ طوسی نیز

^۱ Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons

با ذکر همین حدیث به ممنوعیت استعمال سمّ در جنگ با کفار و مشرکین تاکید نموده است. (طوسی، ۱۳۷۵: ۳۱۳) اگرچه بین فقها در خصوص استفاده از سمّ اختلاف نظر وجود داشته و عده‌ای جواز استفاده از سمّ را صادر نموده و عده‌ای به صورت مشروط و آن هم در صورتی که ضرورت ایجاب نماید این عمل را تجویز نموده‌اند. (محلّاتی: ۱۳۹۵) اما در مقابل فقهایی نیز هستند که به صراحت، استعمال سمّ را حرام دانسته و آنرا به تمامی سلاح‌های شیمیایی تسری داده‌اند. (محلّاتی: ۱۳۹۵) در کتب اهل سنت و متقدمین آن نیز استفاده از سمّ به صورت مطلق ممنوع نشده است. چنان که شیبانی - که از وی به عنوان بنیانگذار حقوق اسلامی بین المللی یاد می‌شود - استفاده از سمّ در سلاح‌ها برای مسموم نمودن دشمن را منع نکرده است. (السرخسی، ۱۹۷۵: ۱۴۷۵) همچنین به عقیده وی، استفاده از سمّ توسط طیب مسلمانی که اسیر شده است برای از بین بردن دشمن جایز می‌باشد. (السرخسی، ۱۹۷۵: ۱۶۰۲) واضح و مبرهن است که استفاده داعش از سلاح‌های شیمیایی و گازهای ممنوعه، برخلاف تعهدات بین المللی و قواعد مسلم حقوقی بین المللی بوده و قابل دفاع نمی‌باشد اما همانگونه که ذکر گردید، اختلاف نظر بین فقها در زمینه جواز یا عدم جواز استفاده از سمّ بر علیه دشمن و اهداف آن وجود داشته و اجماعی در این خصوص مشاهده نمی‌گردد؛ اگرچه اکثریت با فقهایی است که به عدم جواز استفاده از سمّ رأی داده‌اند اما از این منظر داعش می‌تواند با استناد به آرای افرادی چون شیبانی استفاده از سلاح‌های شیمیایی را توجیه نماید.

۲-۲. رفتار با اسرا و بازداشت شدگان غیر نظامی

حمایت و حفاظت از اسرای جنگی و بازداشت شدگان یکی از موضوعات مهم حقوق بین الملل بشردوستانه به شمار می‌رود. قواعد بنیادین مربوط به اسرای جنگی عبارتند از: ممنوعیت رفتار غیرانسانی یا غیر شرافتمندانه، ممنوعیت اعمال هرگونه تبعیض بر اساس نژاد، ملیت، عقاید مذهبی یا نظرات سیاسی، ممنوعیت مقابله به مثل علیه اسرای جنگی. (دیتر فلک، ۱۳۹۲: ۴۳۷) این قواعد که در کنوانسیون سوم ژنو که مربوط به شیوه رفتار با اسرای جنگی است تصریح شده است که مهم‌ترین سند معاهده‌ای در حقوق بین الملل به شمار می‌رود. در حقوق بین الملل عرفی نیز حق برگزاری محاکمه منصفانه با اعطای تمامی

تضمینات قضایی برای اسراء در نظر گرفته شده است.^۱ هنکرتز و دیگران، (۵۱۸:۱۳۹۱) با این وجود اما اخبار متعددی از بدرفتاری با اسرای جنگی مخصوصاً اعدام‌های دسته جمعی توسط داعش گزارش شده است. (Amnesty:2013) مطابق قواعد حقوق بین الملل بشردوستانه هدف از به اسارت گرفتن، مانع شدن سربازان دشمن از انجام عملیات نظامی بیشتر است. بنابراین حق اسیر گرفتن غیرنظامیان در حقوق بین الملل بطور کلی سلب شده است. همچنین تعهد بر حمایت از اسرای جنگی، قدرت بازداشت کننده را ملزم می‌نماید که از دست زدن به اعمال غیر انسانی خودداری کرده و علاوه بر آن از ارتکاب خشونت، تهدید، توهین و - کنجکاوی عمومی توسط سایرین نیز جلوگیری نماید.^۲ (دیترفلک، ۴۳۸:۱۳۹۲) مطابق بند ۱ ماده (۱۲) و ماده (۱۲۹) عهدنامه سوم ژنو، در صورت بدرفتاری با اسرای کشور بازداشت کننده مسئولیت خواهد داشت. (ضیایی بیگدلی، ۱۴۲:۱۳۹۳) فلذا هم در مخاصمات مسلحانه بین المللی و هم در مخاصمات مسلحانه داخلی، کشتن اسیران به موجب حقوق بین الملل منع شده است. (ضیایی بیگدلی، ۱۴۱:۱۳۹۳) در حقوق اسلام نیز اسیر جنگی جایگاه ویژه‌ای دارد. در قرآن کریم آمده است که «برای هیچ پیامبری شایسته نیست که اسیرانی داشته باشد تا در روی زمین کشتار فراوان کند...»^۳ در سیره نبوی نیز موارد بسیاری از خوش رفتاری با اسرای جنگی روایت شده است. برای مثال عبدالله ابن عباس می گوید: رسول خدا (ص) در روز غزوه ی بدر به اصحابش دستور داد تا اسیران را مورد اکرام و نوازش قرار دهند و صحابه آنان را بر غذا خوردن از خود مقدم می کردند. سعید بن جبیر، عطاء، حسن و قتاده نیز این گونه گفته اند. (ابن کثیر، بی تا: ۵۴۴) هرگز صحابه باقی مانده ی غذای خود را به اسیران نمی دادند؛ بلکه بنابر توصیه ی رسول الله (ص) غذای پس مانده و بهتر آنان را جمع می کردند و خودشان آن را می خوردند. ابو عزیز، برادر مصعب بن عمیر از آنچه برایش پیش آمده بود، می گوید: «من در میان گروهی از انصار بودم آنگاه که مرا از بدر آوردند. لذا هرگاه آنان ناهار یا شام می آوردند، بنابر توصیه ی رسول خدا (ص) که نسبت به ما کرده

۱ - الانفال ۶۷: « مَا كَانَ لِئَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُتَخَنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ »

بود، ابتدا آن را به من تقدیم می کردند و خودشان خرما می خوردند و هرگاه به دست کسی تکه نانی می افتاد، آن را به من تقدیم می کرد و من شرم می کردم و آن را رد می کردم و او نیز دوباره آن را به سوی من برمی گرداند و آن را دست نمی زد.» از جابر بن عبدالله روایت شده است: وقتی در غزوه ی بدر اسیران را می آوردند و عباس را در حالی آوردند که لباسی نداشت. رسول خدا (ص) برایش پیراهنی جستجو کرد و پیراهن عبدالله بن ابی برایش مناسب بود، لذا رسول خدا (ص) آن را به وی پوشاند. (بخاری، ۱۴۲۲: ح ۲۸۴۶)^۱

بر طبق حقوق اسلامی اسیر را به محض اسیرشدن نمی توان کشت و حتی برای تأیید این حکم، ابن رشد به اجماع اصحاب پیامبر (ص) استناد کرده است. (حمید الله، ۱۳۸۶: ۲۴۳) مواردی که پیامبر، دستور به کشتن اسیران کرده اند بسیار نادر و محدود است و آن نیز در خصوص جرائم ارتكابی خارج از میدان جنگ بوده و مربوط به شرکت در جنگ نمی باشد. (محقق داماد، ۱۳۸۳: ۱۳۶) همین مساله در ماده (۸۵) کنوانسیون ژنو درباره اسیران جنگی نیز در نظر گرفته شده و محاکمه اسیران به دلایل جرائم قبل از اسارت به رسمیت شناخته شده است. دستور به حسن معاشرت با اسرای جنگی جزء سنت های قطعی پیامبر اسلام (ص) تلقی می گردد. (محقق داماد، ۱۳۸۶: ۱۳۱) از رسول الله (ص) نقل شده است که هنگام فتح یک مکان توسط سپاه مسلمین نباید هیچ اسیری کشته شود. (القرطبی المالکی، ۱۴۲۶: ۳۸) نقل شده که عبدالله بن عامر اسیری برای عبدالله بن عمر بن خطاب فرستاد که وی آنرا بکشد. ابن عمر گفت: «پناه بر خدا، اگر من اسیری را بکشم.» (محقق داماد، ۱۳۸۶: ۱۳۳) «ابو عزیز» که پرچمدار قریش در جنگ بدر بود می گوید: از روزی که پیامبر (ص) سفارش اسیران را کرد، میان آنها خیلی محترم بودیم. آنها تا ما را سیر نمی کردند، خود دست به غذا نمی زدند. (سبحانی تبریزی، بی تا: ۵۱۵) همچنین در روایتی از حضرت علی (ع) که در کتب اهل سنت نقل شده، به منع کشتن اسیران تاکید شده است. (الطرسوسی، بی تا: ۶۰) کشتن افراد غیر مباشر در جنگ، گردن زدن اسرای جنگی، قطع عضو اشخاص و حیوانات، تجاوز و

^۱ - برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به: پیام آور رحمت، مؤلف: دکتر راغب الحنفی السرجانی، مترجم: محمد حنیف

حسین زائی (استاد دارالعلوم حقانیه ايرانشهر) / انتشارات: مشهد، حافظ ابرو ۱۳۹۳

شرارت، کشتن گروگان‌های دشمن، بریدن سر دشمن و فرستادنش برای مقامات عالی حکومت اسلامی، جملگی از اعمال ممنوع و غیر قابل تجویز در حقوق اسلامی و سیره نبوی و خلفای ثلاثه است. (حمید الله، ۱۳۸۶: ۲۳۴)

۲-۲-۱. سوزاندن اسیران

یکی دیگر از شگردهای داعش در ایجاد رعب و وحشت، سوزاندن اسیران جنگی در قفسه‌های آهنی است که چندین بار چنین اقدامی را مرتکب شده است. از جمله سوزاندن خلبان اردنی که تصاویر رقت‌آوری را در معرض جهانیان به نمایش گذاشت. Human Rights Watch: 2015) در حقوق اسلامی و در سیره نبوی ممنوعیت کشتن اسیران و نیروهای دشمن به وسیله سوزاندن نقل شده است. (الترمذی، بی تا: ۲۹۸ و ابن هشام، ۴۶۸: ۱۳۷۵)

۲-۳. رفتار با زنان و کودکان

در این قسمت قواعد و مقررات مرتبط با رفتار با زنان و کودکان در مخاصمات مسلحانه بررسی و نگرش قواعد اسلامی نسبت به این موضوع و اقدامات داعش مقایسه خواهد شد.

۲-۳-۱. رفتار وحشیانه با زنان و کودکان

ماده (۲۷) کنوانسیون چهارم ژنو عنوان می‌کند: «زنان مخصوصاً در مقابل هر گونه تخطی به شرافت از جمله مقاربت به عنف و اجبار به فحشا و هر گونه تجاوز به عنف حمایت خود شد.» ماده (۱۴) کنوانسیون سوم ژنو در مورد اسیران جنگی می‌گوید: با زنان باید با کلیه احتراماتی که لازمه جنس آنان است رفتار شود و در هر حال باید از همان معامله مساعدی که در حق مردان اعطا می‌شود بر خوردار گردند. در پروتکل اول الحاقی به کنوانسیونهای ژنو در خصوص حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه بین المللی مصوب ژوئن ۱۹۷۷ به طور گسترده‌تری اقدامات حمایتی از کودکان و زنان مورد توجه قرار گرفته است. فصل دوم از بخش سوم این پروتکل با عنوان «اقدامات به نفع زنان و کودکان» به طور مفصل این حمایت‌ها مطرح شده است. فصل مزبور شامل مواد (۷۶) و (۷۷) و (۷۸) می‌باشد. ماده (۷۶) پروتکل اول الحاقی در سه بند به حمایت از زنان پرداخته است. از جمله حمایت‌های ویژه در این ماده عبارت‌اند از: احترام خاص به زنان و به ویژه حمایت در برابر هتک ناموس و

فحشای اجباری، رسیدگی حد اکثری و اولویت دار به وضعیت زنان باردار و مادران دارای فرزندان وابسته به خود که به دلایل مربوط به مخاصمه مسلحانه دستگیر یا بازداشت شده‌اند و یا تحت نظر قرار گرفته‌اند و محدودیت صدور حکم اعدام در مورد زنان باردار و مادران دارای فرزندان وابسته به آنان. (ممتاز، بی تا: ۱۲۳)

ماده (۳) مشترک کنوانسیونهای ژنو ۱۹۴۹ اختصاص به حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه داخلی دارد. این‌ها کسانی هستند که مستقیماً در جنگ شرکت ندارد. طبق این ماده طرف‌های متخاصم متعهد هستند با این افراد در همه حال مطابق اصول انسانیت رفتار کنند. حمایت از زنان و کودکان در مخاصمات داخلی یکی از پیشرفت‌های کلان حقوق بشردوستانه است. (ممتاز، بی تا: ۱۲۳) قواعد حقوق بین الملل بشردوستانه عرفی نیز به لزوم رفتار انسانی با غیرنظامیان و افراد خارج از صحنه نبرد تاکید نموده است. همچنین تجاوز جنسی و سایر اشکال خشونت جنسی ممنوع است. (هنکرتز و دیگران، ۱۳۹۱: ۴۷۹)

۲-۳-۲. بردگی و بهره جنسی از زنان و کودکان

گزارشات متعددی از بدرفتاری داعش با زنان و کودکان در صحنه‌ی نبرد در سوریه و عراق گزارش شده است. به بردگی گرفتن زنان خصوصاً زنان ایزدی و سوء استفاده‌های جنسی از آنها و سپس فروختن آنان، از مسائلی است که صحنه بین المللی را درگیر نموده است. خبری حاکی از اعدام ۱۹ زن به دلیل امتناع از برقراری رابطه جنسی با نیروهای داعش منتشر گردیده است. (Human Rights Watch: 2015) در یک مورد دیگر در موصل، ۲۵۰ زن به دلیل امتناع از بردگی جنسی اعدام شده‌اند. (Human Rights Watch: 2015) طبق گزارش عفو بین الملل^۱ در سال ۲۰۱۴، اقسام خشونت‌های جنسی علیه زنان ایزدی توسط داعش انجام گرفته است. مطابق همین گزارش، سن بردگان جنسی بین ۱۲ تا ۳۰ سال تخمین زده شده است که طبق موازین حقوق بین الملل، شامل بردگی زنان و کودکان خواهد شد. مطابق گزارش زینب بانگورا فرستاده ویژه سازمان ملل متحد در خصوص جرائم جنسی در مخاصمات مسلحانه، داعش کودکان یک تا نه سال را به ارزش ۱۶۵ دلار، دختران ده تا

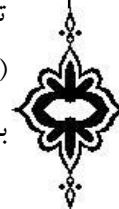
^۱ -International Amnesty

^۲ - By Amnesty International, 23 December 2014, Index number: MDE 14/021/2014.

بیست سال را به رقم ۱۲۴ دلار، دختران بیست و یک تا سی سال را به ارزش ۸۲ دلار، زنان سی و یک تا چهل ساله را به مبلغ ۶۲ دلار و زنان چهل و یک تا پنجاه ساله را به ارزش ۴۱ دلار به فروش می‌رساند. (Sangwon:2015). مطابق قاعده ۹۴ حقوق بین الملل بشردوستانه، برده داری و تجارت برده در همه اشکال آن ممنوع است. (هنکرتز، ۱۳۹۱: ۴۸۵) در حقوق کیفری بین المللی این عمل از مصادیق جنایت جنگی به شمار می‌رود. مطابق ماده ۸(۲) ب (۲۲) و (ه) ۶ اساسنامه دیوان کیفری بین المللی این عمل، جرم انگاری شده و در مخاصمات مسلحانه داخلی و بین المللی کاربرد خواهد داشت.

در سیره پیامبر (ص) و صحابه ایشان، به طور مطلق کشتن زنان و کودکان منع شده است. روایات مختلفی از منع کشتار زنان و کودکان حتی در صورت اهانت به مقدسات و یا تهییج لشکر مسلمین نقل شده است.^۱ (محقق داماد، ۱۳۸۳: ۱۳۰) همچنین به اجماع فقهای اسلام، زنان و کودکان از تعرض مصون هستند و کشتن آنان ممنوع است. از خلفای پیامبر نیز با همین مضامین دستوراتی رسیده است. (محقق داماد، ۱۳۸۳: ۱۱۱) خلیفه اول، در ذیل نامه‌ای به اسامه بن زید به هنگام اعزام به فلسطین صراحتاً دستور داده است که «غارت نکنید، نیرنگ نزنید، عهد نشکنید، مثله نکنید، بچه‌های کوچک، زنان و مردان پیر و سالمندان را نکشید، ...» (حمید الله، ۱۳۸۶: ۳۴۹ و الطبری، ۱۳۸۷: ۱۸۹۴) همین دستورات از سوی خلیفه دوم و خلفای عباسی صادر شده و به صراحت قتل کودکان و زنان ممنوع اعلام شده است. (حمیدالله، ۱۳۸۶: ۳۵۱) در قرآن کریم آیه‌ای وجود ندارد که بردگی گرفتن را به صراحت مجاز شناخته باشد، هرچند برخی اشاره‌های غیرمستقیم در آیه ۵۰ سوره الاحزاب به چشم می‌خورد. با وجود این در سنت پیامبر نمونه اندکی برای این مورد می‌توان یافت. از جمله اینکه زنان و کودکان بنی قریظه به موجب تصمیم داوری که خودشان انتخاب کرده بودند برده شده و به عنوان غنیمت تقسیم گردیدند که البته حکم داور با احکام آیین یهود مطابقت داشت. (حمیدالله، ۱۳۸۶: ۲۴۶) ثانیاً منظور از گرفتن کنیز و اسیر زن مسلمان به معنای تجاوز و اجبار به فحشای ایشان نیست بلکه بازماندگان زنان دشمن به ازدواج مسلمانان در می‌آیند و همانند

^۱ -International Criminal Court

سایر زنان از حق و حقوق متمتع می‌شوند و بدین معنا نیست که زنان اسیر دشمن، در اختیار سربازان اسلام قرار داده شده و مورد تجاوز قرار بگیرند. چرا در اسلام برای یک زن دو شوهر قابل تصور نیست. در قرآن ازدواج با زن اسیر شده از کفار را برای مسلمانان بعد از برائت و طاهر بودن رحمش از شوهر اولش حلال فرموده است به شرط اینکه بین آن زن و شوهر کافر اختلاف مکان باشد و اگر آن زن و شوهر هر دو با هم اسیر شوند برای غیر شوهرش حلال نخواهد بود. این حکم فقط درباره زنان کفار است و در جنگ میان دو ملتی که مسلمان باشند این حکم جاری نمی‌شود. اگر چه یکی از آنان ظالم و متجاوز باشد.^۱

مرحوم علامه طباطبایی در تفسیر المیزان اشاره می‌کند که: «و بنابراین جمله «الا مملکت ایمانکم» در این مقام خواهد بود که حکم منعی که در محصنات بود از کنیزان محصنه بردارد، یعنی بفرماید زنانی که ازدواج کرده‌اند و یا بگو شوهر دارند، ازدواج با آنها حرام است به استثنای کنیزان که در عین اینکه شوهر دارند ازدواج با آنها حلال است به این معنا که صاحب کنیز که او را شوهر داده می‌تواند بین کنیز و شوهرش حائل شود...» (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۴۱۸) ایشان دو تفسیر دیگری که بر این آیه آمده است را نیز نقل می‌کند و با استدلال خود آنها را نادرست می‌خواند. (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۴۱۸)

بنابراین همانگونه که ملاحظه می‌گردد، اقدامات گروه داعش علیرغم ادّعای خودشان مبنی بر تبعیت از سنت نبوی و جانشینی پیامبر، با اصول و موازین اسلامی و سنت قطعی نبوی و عملکرد اصحاب ایشان مطابقت ندارد.

۲-۴. انهدام و تخریب اماکن تاریخی و مذهبی

اسناد بین المللی مرتبط با حفاظت از اموال فرهنگی در دوران نخست انعقاد آنها، صرفاً به ارائه توصیه بسنده نموده و دولتها را صرفاً از دیدگاه حقوق نرم^۲ متعهد می‌نمودند، اما با

^۱ - سوره نساء، آیه ۲۳. « حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمْ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا »

^۲ - Soft Law

وقوع درگیری‌های بسیار و خرابی‌های ناشی از آن، رفته رفته جنبه توصیه‌ای و غیر الزام آور اسناد بین المللی رنگ باخته و موجب جرم انگاری اقدامات علیه اموال فرهنگی شد و متعاقب آن مجازاتی نیز برای مرتکبین در نظر گرفته شد و جنبه غیر الزام آور اسناد، حالت الزامی و حقوق سخت^۱ که بارزترین مشخصه آن داشتن ضمانت اجرای حقوقی و کیفری است، به خود گرفت. در اسناد و متون مختلفی حمله و تخریب اماکن دینی و فرهنگی و تاریخی ممنوع شده است. کد لیب^۲ (۱۸۶۳)، اعلامیه بروکسل^۳ (۱۸۷۴)، کنوانسیون‌های لاهه^۴ (۱۸۹۹ و ۱۹۰۷)، کنوانسیون حمایت از تاسیسات فرهنگی (۱۹۳۵)،^۵ کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و پروتکل‌های الحاقی آن (۱۹۷۷ و ۱۹۴۹)^۶ از جمله اسنادی است که صراحتاً اقدام علیه اماکن و میراث فرهنگی ممنوع و جرم انگاری شده است. همچنین کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه در مورد حفاظت از میراث فرهنگی در زمان جنگ^۷ به طور خاص به منظور جلوگیری و حمایت از اموال فرهنگی و تاریخی به هنگام بروز مخاصمات مسلحانه منعقد شده است. مهم‌ترین سندی که در حمایت از اموال فرهنگی و تاریخی در حقوق بین الملل به تصویب رسیده است، کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه و پروتکل الحاقی آن در زمینه حفاظت از اموال فرهنگی در زمان جنگ می‌باشد. اگرچه در زمان تصویب کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه با عنوان «حمایت از اموال فرهنگی در حین مخاصمات مسلحانه» و همچنین دو پروتکل الحاقی این کنوانسیون در سال‌های ۱۹۵۴ و ۱۹۹۹ اختلافاتی در بین کارشناسان و نقایصی در کل آن وجود داشت اما این کنوانسیون در حال حاضر کامل‌ترین مجموعه مقررات حمایتی از اموال فرهنگی در زمان جنگ‌های مسلحانه است. (Brooks:2015)

در قواعد حقوق بین الملل بشردوستانه عرفی نیز حمایت از اموال فرهنگی به صراحت مدّ نظر قرار گرفته و بر لزوم اجتناب از آسیب رسانی به بناهای مذهبی، هنری، علمی، آموزشی

¹ - Hard Law

² -Lieber Code

³ -Brussels Declaration

⁴ - Hague Conventions

⁵ - Protection of Artistic and Scientific Institutions and of Historic Monuments (Roerich Pact)

⁶ -Geneva Conventions and Additional Protocols

⁷ -Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict

یا مختص به امور خیریه و بناهای تاریخی تاکید شده است. (هنکرتز و دیگران، ۱۳۹۱: ۲۲۵) همچنین مطابق حقوق عرفی، هرگونه تصرف یا انهدام یا تخریب عمدی مؤسسات مذهبی، هنری، علمی، آموزشی یا مختص به امور خیریه و یادمان‌های تاریخی و آثار هنری و علمی ممنوع بوده و هرگونه سرقت، غارت، یا سوء استفاده و هرگونه خرابکاری نسبت به اموالی که از نظر میراث فرهنگی هر ملت حائز اهمیت فراوان باشد، ممنوع است. این قواعد هم در مخاصمات مسلحانه بین المللی و هم در مخاصمات مسلحانه غیر بین المللی اعمال خواهد شد. (هنکرتز و دیگران، ۱۳۹۱: ۲۳۵) یکی از جدیدترین و مهم‌ترین اسنادی که در آن به حمایت از اموال فرهنگی مبادرت شده است، اساسنامه دیوان بین المللی کیفری می‌باشد که در آن به صراحت تخریب و حمله به اماکن فرهنگی و تاریخی در هنگام جنگ جرم انگاری شده است. اساسنامه رم، در بند ۹ قسمت ب (۲) ماده (۸) و در بیان مصادیق جرائم جنگی در صلاحیت رسیدگی دیوان، بیان می‌کند: «حمله به اماکن مختص مذهب، آموزش، هنر، علم یا اهداف نیکوکارانه، بناهای تاریخی، بیمارستان‌ها و اماکنی که در آنها بیماران و مصدومان نگهداری می‌شوند، در صورتی که این اماکن اهداف نظامی نباشند»؛ (شریعت باقری، ۱۳۹۰: ۱۲) جرم جنگی محسوب خواهد شد. همچنین عده‌ای نویسندگان بر این باورند که تخریب آثار فرهنگی یک ملت به دلیل ایجاد آزار روانی می‌تواند از مصادیق جنایت علیه بشریت نیز محسوب گردد. (جعفری، ۱۳۹۰: ۲۲۱) همانگونه که ملاحظه می‌شود، اساسنامه رم نیز علی‌رغم شناسایی و جرم انگاری تخریب و حمله به اماکن تاریخی، استثنای ضرورت نظامی را فراموش نکرده و با در نظر داشتن شرط عدم نظامی نبودن مکان مورد نظر، ماده مربوطه را تخصیص زده است.

داعش در طول فعالیت خود، مساجد، کلیساها، قبور و مراکز دینی، فرهنگی و تاریخی زیادی را در عراق و سوریه تخریب و مورد چپاول قرار داده است. مسجد قبه الحسینیة و چندین حسینیة متعلق به شیعیان در موصل یکی از اولین مراکزی بود که توسط داعش تخریب گردید. (The Huffington Post: 2014) در تکریت نیز مسجد الاربعین توسط این گروه تخریب شد. (https://News.com.au: 2014) همچنین یکی از سازه‌های مهم قرن ۱۳ میلادی که از حملات مغول‌ها نیز در امان مانده بود به دست داعش تخریب شد.

(MacEoin:2014) در اقدام دیگر، این گروه مقبره سه تن از انبیاء (حضرت یونس، حضرت جرجیس و حضرت دانیال) را منفجر نمود. به غیر از مراکز اسلامی، داعش کلیساهای قدیمی واقع در موصل را نیز هدف تهاجم خود قرار داده و اقدام به تخریب آن بناها نمود. برای مثال کلیسای «دیر مار الیا»^۱ که تاریخ بنای آن به ۱۴۰۰ سال قبل و همزمان با ظهور اسلام باز می گشت تخریب شد. این کلیسا که متعلق به قرن ۷ میلادی بود، یکی از قدیمی ترین بناهای تاریخی عراق به شمار می رفت به سرنوشت بناهای مشابه خویش گرفتار شد. هنگام تخریب کلیسای دیگری توسط داعش، چهار کودک نیز کشته شدند. (Kashmira:2015) کلیساهای و بناهای دیگری در سوریه و منطقه دیرالزور و حمص نیز به دست این گروه مورد تهاجم و تخریب قرار گرفته است. (Gutteridge:2015)

علاوه بر کلیساهای، بناها و آثار باستانی به جا مانده از دوران بابل نیز از گزند تخریب داعش در امان نماند. بنای منتسب به آشور ناصیر پال دوم^۲ در شهر باستانی نمرود، موزه شهر موصل، بناهای باستانی شهر الحضر^۳ بناهای مربوط به آشوریه در نینوا هدف تخریب گسترده داعش قرار گرفتند. (https://bbcnews.com:2016) مهم ترین مکانی که تخریب آن باعث واکنش های گسترده در سطح بین المللی گردید، شهر تاریخی پالمیرا (تدمر) در سوریه می باشد. (UNESCO C54/17/12.COM/6/2017)

اگرچه در منابع اهل سنت به منع بنای کلیسا پس از فتح تاکید شده است اما در صورتی که قبلاً کلیسایی بنا شده است مسلمین حق تخریب آنرا نخواهند داشت. (السرخسی، ۱۹۷۱:۱:۱۵۵۰) در فرمان های صادر شده توسط رسول الله (ص) به فرماندهان خود به صراحت به عدم تخریب صومعه و کلیساهای تاکید شده است. (ابن عساکر، ۱۴۱۵:۱۷۴) در نامه هایی که خلیفه دوم به امیران و سپاهیان خود نوشته به همین مساله تاکید نموده و اجازه تخریب صومعه ها و معابد و کلیساهای را نداده است. (ابن عساکر، ۱۷۸:۱۴۱۵) نوع برخورد خلیفه دوم با مسیحیان و مراکز دینی آنان هنگام فتح فلسطین (مقدسی، بی تا: ۱۸۵) نیز مبین این امر است

^۱ - Dair Mar Elia

^۲ - Ashurnasirpal II

^۳ - Hatra

که اقداماتی که داعش در سوریه و عراق در تخریب کلیساها و مکان‌های تاریخی انجام می‌دهد با سیره نبوی و خلیفه دوم بیگانه است. علاوه بر این، کلیساها و اماکنی که توسط داعش در سوریه و عراق تخریب شده و قدمت آن به سده‌های پیش از اسلام می‌رسد، در زمان فتوحات اسلامی نیز بر سر راه مسلمانان قرار داشته است درحالیکه آن زمان تعرضی به این اماکن نشده است؛ بنابراین به نظر می‌رسد، اقدام داعش در تخریب اماکن تاریخی و مذهبی، تناسبی با حقوق اسلامی ندارد.

۳. جایگاه جنایات بین المللی و مقامات صالح بین المللی در تعقیب افراد

از منظر حقوق بین الملل، اقدامات و عملکرد برشمرده داعش از مصادیق جنایات جنگی و جنایت علیه بشریت تلقی می‌گردد. علاوه بر این، شورای حقوق بشر سازمان ملل با تصویب قطعنامه S/22-1 از کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد^۱ خواست تا در یک مأموریت تحقیقاتی در عراق مشارکت و در مورد نقض حقوق بشر توسط داعش در این کشور تحقیق نماید و در این تحقیقات بکوشد تا ضمن ممانعت از اجرای اصل «مصونیت» در قبال سران و اعضای داعش، «مسئولیت کامل» وقایع رخ داده را در مورد آنها به رسمیت بشناسد. متعاقباً در ۱۳ مارس ۲۰۱۵ دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد گزارشی^۲ منتشر نمود و در آن به جزئیات اتهامات قابل اقامه در مورد اعضای سازمان تروریستی داعش اشاره کرد: جنایت علیه بشریت، جنایت جنگی علیه جمعیت غیرنظامی و نسل‌کشی از طریق قتل‌های هدفمند، جراحات جسمی جدی و کوچ اجباری برخی اقلیت‌ها، از نمونه‌های این اتهامات هستند. با این حال، علیرغم وجود این شواهد و مدارک متقن، جامعه بین‌المللی هنوز قدم خاصی جهت محاکمه و مجازات قانونی اعضای این سازمان برنداشته است.

^۱ - H.R.C. Res. S/22-1 (Sept. 3, 2014).

^۲ - A/HRC/28/18 - 13 March 2015.

۳-۱. حقوق کیفری بین المللی

محاكمه و جرم انگاری افعال ارتكابی در خلال مخاصمات مسلحانه به عنوان يك ضمانت اجرای مؤثر در حقوق بین الملل از زمان برگزاری دادگاه‌های نورنبرگ و توکیو به رویه معمول در حقوق بین الملل مبدل شده است. محاکم و دادگاه‌های بین المللی متعددی در خلال سالهای پس از جنگ جهانی دوم، برای محاکمه و مجازات متهمان و مجرمانی که در يك مخاصمه مسلحه قواعد و مقررات بین المللی و بشردوستانه را نقض نموده‌اند تشکیل گردیده است که مهم‌ترین و آخرین نسل از این دادگاه‌ها دیوان بین المللی کیفری^۱ می‌باشد که نقش مهمی در تعقیب متهمان بین المللی ایفاء نموده است. یکی از نهادهایی که می‌تواند فرماندهان و اعضای داعش را نیز تحت تعقیب قرار دهد، دیوان مذکور می‌باشد که به شرط حصول شرایط مقرر، می‌تواند محاکمه سران داعش را نیز بر عهده بگیرد.

مطابق اساسنامه دیوان کیفری بین المللی، صلاحیت رسیدگی و تعقیب افراد مرتکب یکی از مصادیق چهارگانه مندرج بر عهده این دیوان گذاشته شده است. حسب وصول شکایات و درخواست‌ها از دادستانی دیوان بین المللی دادگستری مبنی بر آغاز تحقیقات از متهمان و در صورت لزوم محاکمه سران داعش به اتهام ارتكاب جنایات فوق الاشعار، «فاتو بن سودا» دادستان دیوان کیفری بین المللی، در سخنانی تصریح کرد این نهاد قضایی اختیارات قانونی لازم را برای تحقیق درخصوص جنایاتی که گروه تروریستی داعش در عراق و سوریه مرتکب شده است، ندارد. خانم بن سودا خاطرنشان کرد عدم برخورداری دیوان کیفری بین المللی از اختیارات قانونی در این باره به این موضوع برمی‌گردد که دولت‌های عراق و سوریه اساسنامه دیوان کیفری بین المللی رم را تاکنون امضا نکرده‌اند. وی افزود شکایات‌های بسیاری در ارتباط با جنایات صورت گرفته توسط داعش در منطقه، دریافت شده است و همه این جنایات در مدار توجه جامعه بین المللی قرار دارد. ولی تاکنون شورای امنیت سازمان ملل نیز از دیوان کیفری بین المللی تحقیقات درباره این جنایات را خواستار نشده است. این دادستان ارشد دیوان کیفری بین المللی در ادامه خاطرنشان کرد جنایاتی مانند اعدام‌های

^۱ - International Criminal Court

گروهی، برده‌داری جنسی، تجاوز و شکنجه گزارش شده و گفته می‌شود نسل‌کشی هم رخ داده است. (<https://www.icc-cpi.int:2015>)

بنابراین چند سازوکار با توجه بده وضعیت داعش و عدم عضویت کشورهای عراق و سوریه قابل تصور است که میتواند صلاحیت دیوان را در ارتباط با رسیدگی به اتهامات داعش، احراز نماید، نخست اینکه دولت های عراق و سوریه صلاحیت دیوان را در خصوص رسیدگی به جنایات داعش را به صورت موردی بپذیرند، حالت دوم عضویت دولت های سوریه و عراق در دیوان بین المللی کیفری می باشد. شق سوم ارجاع وضعیت داعش به دیوان از سوی شورای امنیت است. (لسانی و دیگران: ۱۳۹۴: ۷۸) با توجه به نقض فاحش و نظام مند حقوق بشر و بشردوستانه نظیر آنچه داعش مرتکب می شود، صرفا از طریق اصلاح اساسنامه رم از بعد صلاحیت موضوعی، اختصاص صلاحیت جهانی و صلاحیت مقدم دیوان بین المللی کیفری بر دادگاه های ملی به همراه پیش بینی مجازات مناسب و ساز و کار نظارت جامعه جهانی قابل پیگیری خواهد بود. (سلیمی و همکار: ۱۳۹۵: ۱۴۷).

نتیجه گیری

شروع تحولات سیاسی و اعتراضات مردمی که با دخالت قدرتهای غربی به جنگ تمام عیار داخلی تبدیل شد، بیش از همه موجب قدرت گرفتن گروهی گردید که بدون رعایت هرگونه ضوابط قانونی و اخلاقی و شرعی، پیشروی های قابل ملاحظه ای را در عراق و سوریه کسب نموده و بخش اعظمی از مناطق دو کشور را به اشغال خود درآورد. با ملاحظه اقدامات انجام گرفته توسط داعش و مقایسه آن با قواعد و مقررات بین المللی شک و ابهامی در نقض قواعد بین المللی توسط این گروه وجود نخواهد داشت چرا که در دسته های بررسی شده در تحقیق حاضر، مشخص گردید که میان داعش و حقوق بین الملل فاصله عمیقی وجود دارد و هر روز به روز، این از هم گسستگی بیشتر می گردد اگرچه اقداماتی که تاکنون جامعه ی بین المللی بایستی در برابر این نقض قوانین انجام می داد انجام نداده و می توان انفعال آنرا به وضوح مشاهده نمود. شدت جنایاتی که توسط این گروه مرتکب شده است اگر بیشتر از جنایات ارتكابی در یوگوسلاوی سابق یا رواندا نباشد، کمتر نیست اما شاید به دلایل

سیاسی که ناشی از منافع دولت‌های قدرتمند است، مانع مقابله واقعی و برخورد با عوامل این جنایات می‌گردد. ضعف دیوان کیفری بین‌المللی در تعقیب عوامل داعش مشاهده شد که موجب بی‌کیفری اعضای داعش خواهد شد. شاید لازم است تا جامعه‌ی بین‌المللی برای جبران خلأ قانونی ناشی از عدم صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی، مبادرت به ایجاد دادگاه بین‌المللی ویژه برای رسیدگی به جنایات داعش نماید اما چگونه و با مشارکت چه کسانی مشخص و معلوم نیست؟! اما در زمینه ارتباط عملکرد این گروه با قواعد حقوق اسلامی، می‌توان گفت، اگرچه در برخی مسائل اقدامات داعش در نگاه اول ممکن است با برخی فتاوی سازگار باشد اما در اکثر موارد خلاف نص صریح قرآن و سیره‌ی نبوی و حتی سیره خلفای راشدین است که این گروه خود را ادامه‌دهنده راه آنان می‌شمارد، می‌باشد. به هر روی انتظار می‌رود تا مراکز علمی اسلامی جهان اسلام نسبت به مقابله‌ی فکری عمیق با این گروه اقدام نمایند و تعارض نظرات این گروه و تفاسیر آنان از متون دینی را با اسلام اصیل و سیره نبوی را آشکار نمایند.

منابع

۱. ابن عساکر، علی بن حسن، ۱۴۱۵ ق، تاریخ مدینه دمشق، بیروت، دارالفکر، ج ۶۰.
۲. ابن هشام، عبدالملک، ۱۳۷۵ ق، سیره رسول الله (ص)، مصر، شرکة مکتبة و مطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده، ج ۲.
۳. بخاری، محمد بن اسماعیل، ۱۴۲۲ ق، دمشق، دار طوق النجاة، ج ۱، ج ۵.
۴. ترمذی، محمد بن عیسی، ۱۴۳۰ ق، سنن الترمذی، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ج ۵.
۵. تقی زاده انصاری، مصطفی، اصفهانی نژاد، محمود، ۱۳۹۳ ش، محدودیت‌ها بر اصل حاکمیت در کنوانسیون منع سلاح‌های شیمیایی از دیدگاه حقوق بین‌الملل، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و هشتم، ش ۴.

۶. تولایی، محمود، ۱۳۷۷ش، مروری بر روند کنوانسیون منع توسعه، تولید و ذخیره سلاحهای بیولوژیک و باید‌ها و نبایدهای بیوتکنولوژی، مجله سیاست دفاعی، ش ۲۵.

۷. جعفری، فریدون، ۱۳۹۰ ش، حمایت از اموال فرهنگی و تاریخی در پرتو اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، مجموعه مقالات همایش حمایت از اموال فرهنگی و تاریخی در حقوق بین‌الملل، تهران، چ ۱.

۸. حمید الله، محمد، ۱۳۸۶ ش، سلوک بین‌المللی دولت اسلامی، ترجمه مصطفی محقق داماد، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی، چ ۴.

۹. ذاکر حسین، محمد هادی، ۱۳۹۴ش، اهمال دیوان کیفری بین‌المللی در مواجهه با داعش، پایگاه دیپلماسی ایرانی.

۱۰. زمانی، سید قاسم، ۱۳۹۴ش، ماهیت حقوقی داعش دولت یا بازیگر غیردولتی، فصلنامه علمی پژوهشی دولت پژوهی، مقاله ۵، دوره ۱، ش ۱.

۱۱. سبحانی تبریزی، جعفر، ۱۳۸۵ش، فروغ ابدیت، قم، بوستان کتاب، چ ۲۱.

۱۲. سرخسی، محمد بن احمد، ۱۹۷۱م، الشرح السیر الکبیر، بی‌جا، الشرکه الشرعیة لاعلانات، بی‌چا.

۱۳. سلیمی، صادق، مولایی جم، ابراهیم، ۱۳۹۵ش، چالش‌های دیوان بین‌المللی کیفری در رابطه با اصل منع بی‌کیفری؛ مطالعه موردی داعش، فصلنامه سازمان‌های بین‌المللی، سال دوم، ش ششم.

۱۴. شریعت باقری، محمدجواد، ۱۳۹۰ش، اسناد دیوان کیفری بین‌المللی، تهران، انتشارات جنگل، چ ۲.

۱۵. ضیایی، سید یاسر، ۱۳۹۱ش، تاملی بر وضعیت شورشیان در حقوق بشردوستانه بین‌المللی، فصلنامه آفاق امنیت، ش ۱۷.

۱۶. ضیایی بیگدلی، محمدرضا، ۱۳۹۳ش، حقوق جنگ (حقوق مخاصمات مسلحانه)، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چ ۳.

۱۷. طباطبایی، محمد حسین، ۱۳۷۴ش، ترجمه تفسیر المیزان، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چ ۵.
۱۸. طبری، محمد بن جریر، ۱۳۸۷ق، تاریخ الرسل و الملوک، بیروت، دار التراث، بی چا.
۱۹. طرسوسی، ابراهیم بن علی، بی تا، تحفه الترك فيما يجب أن يعمل فی الملک، پایگاه المکتبه الشامله، چ ۲.
۲۰. طوسی، محمد بن حسن، ۱۳۷۵ق، الاقتصاد الهادی الی طریق الارشاد، تهران، انتشارات کتابخانه جامع چهل ستون، بی چا.
۲۱. فلک، دیتر، ۱۳۹۲ش، حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه، ترجمه سید قاسم زمانی و نادر ساعد، تهران، انتشارات شهر دانش، چ ۳.
۲۲. قرطبی المالکی، محمد بن فرج، ۱۴۲۶ق، أقضية رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم، بیروت، دار الكتاب العربی، بی چا.
۲۳. لسانی، سید حسام الدین، یدائی امناب، محسن، ۱۳۹۴ش، امکان رسیدگی به جنایات داعش در دیوان کیفری بین المللی از دیدگاه حقوق بین الملل، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و نهم، ش ۴.
۲۴. محقق داماد، مصطفی، ۱۳۸۳ش، حقوق بشردوستانه بین المللی، رهیافت اسلامی، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی، چ ۱.
۲۵. محلاتی، سروش، ۱۳۹۵ش، بررسی فقهی «بکارگیری سلاح های شیمیایی» در اقوال فقهای قدیم و معاصر، بی جا، شبکه اینترنتی اجتهاد، بی چا.
۲۶. مظاهری، محمد مهدی، ملایی، اعظم، ۱۳۹۳ش، نقش فرقه گرایی در عقب ماندگی تمدنی مسلمانان (مطالعه موردی گروه داعش)، مقاله ارائه شده در بیست و هشتمین کنفرانس بین المللی وحدت اسلامی، تهران، بی چا.
۲۷. مقدسی، مطهر بن طاهر، بی تا، البدء و التاریخ، پور سعید، مکتبه الثقافه الدینیة، بی چا.
۲۸. ممتاز، جمشید، رنجریان، امیر حسین، ۱۳۸۷ش، حقوق بین الملل بشردوستانه مخاصمات مسلحانه داخلی، تهران، نشر میزان، چ ۳.

۲۹. ممتاز، جمشید، شایگان، فریده، ۱۳۹۳ش، حقوق بین الملل بشردوستانه در برابر

چالش های مخاصمات مسلحانه در عصر حاضر، تهران، شهر دانش، چ ۱.

۳۰. موسی زاده، رضا، ۱۳۹۱ش، بایسته های حقوق بین الملل عمومی، تهران، بنیاد میزان،

چ ۲۳.

۳۱. نوری، حسین بن محمد تقی، ۱۴۰۸ق، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم،

مؤسسه آل البيت عليهم السلام، بی جا، ج ۲۸.

۳۲. هنکرتز، ماری و همکاران، ۱۳۹۱ش، حقوق بین الملل بشردوستانه عرفی، کمیته بین

المللی صلیب سرخ، ترجمه دفتر امور بین الملل قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران

و کمیته بین المللی صلیب سرخ، تهران، انتشارات مجد، چ ۲، ج ۱.

33. "Al-Qaida linked group moves to patch up rift among insurgent factions"(2007). International Herald Tribune. Associated Press.
34. Amnesty International (AI). (2013). Rule Of Fear: ISIS Abuses In Detention In Northern Syria. Retrieved from: http://www.amnesty.org.uk/sites/default/files/updated_rule_of_fear_isis_abuses_in_detention_in_northern_syria.pdf
35. "Ancient artefacts destroyed in Iraq"(2014). News.com.au. Retrieved 28 April 2016.
36. "ISIS Destroys Shiite Mosques And Shrines In Iraq, Dangerously Fracturing Country".(2014) The Huffington Post. Retrieved April 28, 2016
37. "Islamic State destroys ancient Mosul mosque, the third in a week". (2014)theguardian.com.
38. "Museum of Lost Objects:(2016) The Winged Bull of Nineveh - BBC News". BBC News.
39. Denis MacEoin (2014). "The Destruction of the Middle East". Gatestone Institute.
40. Gander, Kashmira (2015). "Isis 'kills four children' as it reportedly destroys ancient church in Iraqi city of Mosul". The Independent.
41. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2938199/Burned-alive-cage-ISIS-release-video-claiming-horrifying-murder-captured-Jordanian-pilot.html>
42. <http://www.ibtimes.co.uk/isis-sex-slaves-19-women-executed-refusing-have-sex-militant-fighters-1514446>
43. http://www.longwarjournal.org/archives/2010/04/al_qaeda_in_iraqs_to.php

44. <https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-02-29/isis-chemical-weapons>
45. https://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Pages/otp-stat-08-04-2015-1.aspx-Julia Brooks, Attacks on Cultural Heritage in Armed Conflict, Harvard Humanitarian Initiative's Humanitarian Academy at Harvard, Publication Date: Monday, August 3, 2015, Available at: <http://www.atha.se/blog/ihl-briefing-2>
46. Human Rights Watch, World Report 2015, © 2015 by Human Rights Watch.
47. Jonte van Essen, (2012), De Facto Regimes in International Law, Merkourios - International and European Security Law - - Volume 28/Issue 74, Article, pp. 31-49.
48. Khalid al-Taie (2015). "Iraq churches, mosques under ISIL attack". mawtani.al-shorfa.com.
49. Leith Fadel.(2016) "ISIS Captures the Northern Sector of Ancient Palmyra". Al-Masdar News. Retrieved 22 April 2016
50. Nick Gutteridge. "Islamic State: ISIS digs up saint's bones after bulldozing Christian church in Syria". Express.co.uk
51. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2017). Report on the Blue Shield on the situations where cultural property is atrisk in the context of an armed conflict, including occupation. Paris.
52. Yoon, Sangwon (2015). "Islamic State Circulates Sex Slave Price List". Bloomberg. Retrieved 28 April 2016.

